

Rhif 3, Gorffennaf 2026

Phyllis Kinney: Y Soprano o America a Gysegrodd ei Bywyd i Gân Werin Cymru

Yn ddiweddar, collodd Cymru un o'i thrysorau diwylliannol mwyaf annisgwyl, ac un o'i llysgenhadon mwyaf ffyddlon. Bu farw Phyllis Kinney, y soprano nodedig a aned yn yr Unol Daleithiau ond a ddaeth yn un o arbenigwyr ac amddiffynwyr pennaf cerddoriaeth werin draddodiadol Cymru. Drwy gydol ei bywyd hir a ffrwythlon, fe drawsnewidiodd Kinney y ffordd y mae Cymru yn edrych ar ei threftadaeth gân, gan gasglu, golygu, ac anadlu bywyd newydd i ganeuon a fynnodd ffordd i gael eu hanghofio. Er mai un o UDA ydoedd wrth eni, gadawodd ôl traed na fydd byth yn diflannu o dirlun diwylliannol ei chynefin mabwysiedig.

O Ddyffryn Ohio i Lwyfannau Ewrop

Ganwyd Phyllis Kinney yn Detroit, Michigan, ond fe'i magwyd yn un o gadarnhleuoedd y Cymry yn America – sef Jackson County, Ohio. Roedd yr ardal hon yn frith o deuluoedd a oedd wedi ymfudo o Gymru yn ystod y bedwaredd ganrif ar ddeg a dechrau'r ugeinfed ganrif, ac roedd yr iaith Gymraeg a'r traddodiadau yn dal yn rhan amlwg o fywyd y gymuned. Er nad oedd ei theulu hi ei hun o dras Gymreig, fe'i hamgylchynwyd gan y diwylliant hwn o'i phlentyndod, profiad a heodd yr hadau cyntaf o'i chariad at Gymru.

Ar ôl dangos talent eithriadol fel cantores soprano yn ifanc, fe aeth i astudio cerddoriaeth yn yr Unol Daleithiau cyn trawsffurfio ei gyrfa drwy symud i Ewrop. Yno, ymunodd â Chwmni Opera Carl Rosa, un o ddarparwyr opera mwyaf poblogaidd y cyfnod. Bryd hynny, roedd hi eisoes yn gantores glasurol uchel ei pharch, yn adnabyddus am eglurder ei llais a'i gallu i gyfleu emosiwn dwfn ar y llwyfan. Ond tynged Kinney oedd cyfarfod â gŵr a fyddai nid yn unig yn newid ei bywyd personol, ond a fyddai hefyd yn ail-gyfeirio ei holl yrfa greadigol.

Cyfarfod â Meredydd Evans: Deuawd Oesol

Ym mydysgawd diwylliannol Cymru, ychydig iawn o barau sydd wedi gadael cymaint o ddylanwad â Phyllis Kinney a'i gŵr, Dr. Meredydd Evans (neu 'Merêd', fel yr adnabuwyd ef yn annwyl). Cyfarfu'r ddau tra oedd Merêd yn astudio ar gyfer ei ddoethuriaeth mewn athroniaeth ym Mhrifysgol Princeton yn yr Unol Daleithiau yn y 1950au. Roedd Merêd eisoes yn ffigwr amlwg yng Nghymru fel aelod o'r triawd *Triawd y Coleg* ac yn lladmerydd dros y diwylliant Cymraeg.

Llun o'r diweddar Phyllis Kinney o gasgliad LIGC.

Unodd y ddau ddim ond mewn priodas, ond mewn cenhadaeth ddiwylliannol unigryw. Priodasant ym 1948, a phan symudodd y cwpl i Gymru yn barhaol yn ystod y 1960au (ar ôl cyfnod lle bu Merêd yn Bennaeth Adloniant Ysgafn i BBC Cymru), fe ymsefydlasant ym mhentref unig ond hardd Cwmystwyth yng Ngheredigion. O'r cartref hwnnw, dechreuodd y ddau ar waith ymchwil a fyddai'n para am ddegawdau. dysgodd Phyllis Gymraeg yn rhifol a rhuthrol, gan feistrolïd nid yn unig yr iaith lafar ond cywreinrwydd y gystrawen a'r ffordd y mae'r geiriau'n priodi â'r nodau mewn canu gwerin a chanu gwerin traddodiadol.

Casglu ac Achub y Gân Werin

Yn aml, roedd cerddoriaeth werin Cymru yn ystod canol yr ugeinfed ganrif yn cael ei gweld fel rhywbeth eilradd i'r traddodiad corawl mawreddog neu gorau meibion. Ond gwelodd Kinney ac Evans rywbeth llawer mwy gwerthfawr ynddi: hanes cymdeithasol Cymru, llais y bobl gyffredin, ac enaid cenedl.

Fe ddechreuon nhw ar broses drylwyr o deithio ar draws Cymru, gan recordio unigolion hŷn a oedd yn dal i gofio hwiangerddi, caneuon gwaith, a baledi a drosglwyddwyd ar lafar drwy genedlaethau. Nid gwaith academiaidd o bell ydoedd; roedd Kinney yn eistedd yn ngheginau pobl, yn gwrando, ac yn trawsgrifio'r gerddoriaeth â llaw. Ei harcheb fawr oedd sicrhau bod y caneuon hyn yn cael eu cyhoeddi mewn ffordd a oedd yn hygyrch i gantorion newydd.

Ymhlith ei chyfraniadau mwyaf mae ei llyfr ysgolheigaidd nodedig, *Welsh Traditional Music*, a gyhoeddwyd gan Wasg Prifysgol Cymru yn 2011. Mae'r gyfrol hon yn cael ei hystyried yn 'feibl' i unrhyw un sy'n dymuno deall strwythur, moddau, a chefnidir hanesyddol alawon Cymreig. Drwy ddadansoddiad cerddorol manwl Kinney, gwelwyd bod cerddoriaeth werin Cymru yn unigryw ac yn wahanol iawn i draddodiadau gwerin Lloegr neu Iwerddon, gyda'i defnydd nodedig o'r modd gwerin a'r rhythmau naturiol sy'n deillio o acenion yr iaith Gymraeg.

Perfformio a Phropagandeiddio

Ond nid yn y llyfrgell yn unig y bu Kinney yn gweithio. Fel soprano ddisglair, roedd hi'n credu bod rhaid i gân gael ei chanu er mwyn iddi fyw. Gyda Merêd, fe berfformiodd ar draws Cymru, Prydain, ac yn rhyngwladol. Roedd eu hymddangosiadau ar deledu cynnar y BBC ac HTV, yn ogystal â'u recordiadau niferus ar gyfer labeli pwysig fel Sain, yn ffordd o gyflwyno'r caneuon hyn i gynulleidfaoedd trefol a modern.

Mewn cyfnod pan oedd canu gwerin yn gallu cael ei ystyried yn "hen ffasiwn," daeth llais Kinney – gyda'i dechneg glasurrol berffaith ond ag agwedd naturiol, ddidwyll – ag urddas newydd i'r genre. Roedd hi'n gallu canu baled drist am drychineb mewn pwll glo neu hwiangerdd ysgafn i blentyn gyda'r un lefel o barch a chelfyddyd ag y byddai'n ei ddwyn i opera gan Mozart neu Verdi.

Yn ogystal â pherfformio, roedd hi'n olygydd cerddorol gweithgar dros ben. Bu'n olygydd hirhoedlog i gylchgrawn Cymdeithas Alawon Gwerin Cymru, gan sicrhau bod gwaith casglwyr eraill hefyd yn cael ei archifo a'i rannu. Cynhyrchodd hi a Merêd nifer o gasgliadau o ganeuon, megis *Canu'r Cymry*, a ddaeth yn rhan hanfodol o adnoddau addysgol mewn ysgolion ledled y wlad.

Etifeddiaeth Barhaol

Mae dylanwad Phyllis Kinney i'w weld yn glir yn y don bresennol o artistiaid gwerin Cymreig. Mae grwpiau a chantorion cyfoes sy'n canu mewn gwyliau ledled y byd yn tynnu'n uniongyrchol o'r archifau a greodd ac a ddiogelodd Kinney. Heb ei gwaith hi, byddai llawer o'r alawon hyn wedi diflannu dros nenfwd amser.

Yn ystod ei blynyddoedd olaf, parhaodd Kinney i fod yn ysbrydoliaeth i genedlaethau iau o gerddorion, bob amser yn barod i gynnig cyngor ac anogaeth o'i chartref yn Nyffryn Conwy, lle symudodd hi a Merêd yn ddiweddarach yn eu bywydau. Er iddi golli ei phartner oes, Merêd, yn 2015, parhaodd i fod yn ffigwr canolog ym mywyd diwylliannol Cymru nes ei dyddiau olaf.

Wrth i ni alaru dros ei cholled, mae gennym gymaint i'w ddathlu. Roedd Phyllis Kinney yn nodyn perffaith mewn cân hir a phwysig; Americanaidd drwy enedigaeth, ond Cymraes drwy ddewis, drwy gariad, a thrwy gyfraniad ddiwylliannol enfawr. Fe ddysgodd hi i genedl sut i wrando eto ar ei llais ei hun, ac oherwydd hynny, bydd alawon gwerin Cymru yn parhau i gael eu canu am ganrifoedd i ddod.

Hysbysebu a Hybu

Mae'r *Goriad* yn falch o groesawu hybysebion am eich busnes, eich cymdeithas, eich gweithgaredd, neu eich gwasanaethau. Yr unig reol yw bod yn rhaid i'r hysbysebion fod yn Gymraeg! Peidiwch â becsio nad yw eich Cymraeg yn berffaith! Rydym yn fodlon i gyfieithu eich hysbyseb i'r Gymraeg am ddim! Gweler isod prisiau'r hysbysebion yn ôl eu maint:

Tudalen llawn: UD\$100

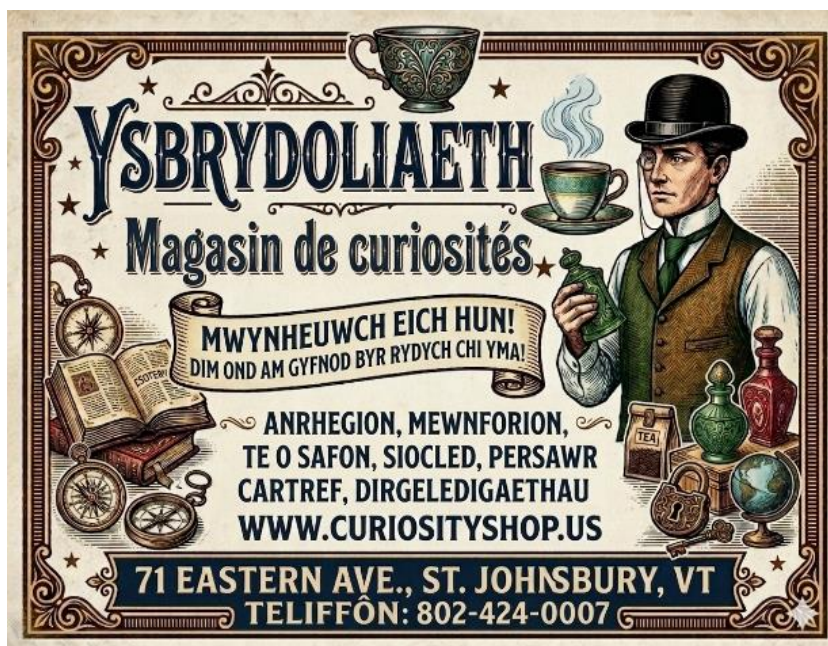
½ Tudalen: UD\$60

¼ Tudalen: UD\$35

¼ Tudalen: UD\$20

⅛ Tudalen: UD\$15

Ar hyn o bryd, bydd y *Goriad* yn cael ei ryddhau yn rhad ac am ddim ar grwpiau Facebook a thrwy e-bost yn cyrraedd rhyw 2,000 o bobl bob mis. Am fwy o fanylion, gyrrwch neges at Robert Jones, Golygydd ar robert@curiosityshop.us. Os ydych chi am hybu'r project hwn, gallwch chi fynd i <https://patreon.com/GoriadyGorllewin> a dod yn 'patreon' i'n helpu ni!

Cwls Bach y Gorlad

Welwn ni beth y gwyddoch chi am sîn cerddoriaeth Gymreig. Bydd yr atebion yn ymddangos ar y tudalen olaf!

Cwestiwn 1: Pa grŵp roc Cymraeg chwedlonol a ryddhaodd yr albwm ddwbl uchelgeisiol *Diwrnod Ym Moscow* yn 1980?

Cwestiwn 2: Pwy oedd sylfaenydd cyntaf y label recordio annibynnol eiconig **Sain** yn 1969, ynghyd â Huw Jones ac Dafydd Iwan?

Cwestiwn 3: Pa un o ganeuon gwerin enwocaf Cymru sy'n seiliedig ar delyneg rhamantus drist a ysgrifennwyd gan y bardd John Ceiriog Hughes i alaw draddodiadol o'r enw *Llwyn Onn*?

Cwestiwn 4: Ym mha flwyddyn y cynhaliodd y Super Furry Animals eu gŵyl gerddoriaeth rhad ac am ddim enwog, *Y Gelli Gandryll* (festival "Splott Festival" neu ddigwyddiadau tebyg), neu yn fwy penodol, beth oedd enw eu sengl iaith Gymraeg gyntaf un a gyrhaeddodd y siartiau prif ffrwd?

Cwestiwn 5: Pwy oedd y cyfansoddwr o Gymru a ysgrifennodd yr opera Gymraeg gyntaf i gael ei llwyfannu erioed, *Blodwen*, yn 1878?

Cwestiwn 6: Pa gantores werin nodedig o Sgiffis a recordiodd yr albwm ddylanwadol *Lleisiau Cymru* ac a ddaeth yn gadeirydd Cymdeithas Alawon Gwerin Cymru?

Cwestiwn 7: Cysylltir y gân bop Gymraeg adnabyddus "Dere Mewn" â pha fand o'r 1980au, a hanai o ardal Dyffryn Nantlle?

Cwestiwn 8: Pa glwb nos a lleoliad cerddoriaeth byw yng Nghaerdydd oedd yn ganolbwynt i'r sîn "Cool Cymru" yn ystod y 1990au cyn iddo gau ei ddrysau yn 2017?

Cwestiwn 9: Pa emyn-dôn Gymreig enwog, a gyfansoddwyd gan John Hughes (Tonteg), sy'n draddodiadol yn cael ei chanu cyn gemau rygbi rhyngwladol Cymru ac a elwir yn aml yn "Guide Me, O Thou Great Redeemer" yn Saesneg?

Cwestiwn 10: Pa fand indie-pop dwyieithog o Aberystwyth a enillodd Wobr Gerddoriaeth Gymreig (Welsh Music Prize) yn 2014 am eu halbwm *Y Dydd Olaf*?

Pwy 'naeth hi?

Darllenwch y stori fer isod a cheisio dyfalu pwy ydyw'r troseddwr. Bydd y troseddwr yn cael ei (d)datgelu yn y rhifyn nesaf.

Roedd y glaw yn curo'n ddirugaredd yn erbyn ffenestri Swyddfa'r Ditectif Jones. Ar y bwrdd o'i flaen, roedd tlws aur gwerthfawr Eisteddfod 1920 wedi diflannu o Amgueddfa'r Dref.

Lladrad glân iawn. Dim cloeon wedi eu torri, dim ffenestri wedi eu hysgaru. Dim ond tri pherson oedd ag allwedd i'r ystafell ddiogel: Arthur, y curadur hŷn; Elen, y glanhawr ffyddlon; a Dafydd, y cynorthwydd ifanc sydd bob amser yn cwyno am ei ddyledion ariannol.

Galwodd Jones y tri i mewn am holiad.

"Roeddwn i gartref yn darllen llyfr drwy'r nos," meddai Arthur, gan grynu ychydig. "Clywais am y lladrad ar y newyddion bore yma yn unig."

Trodd Jones at Elen. "A chi, Elen?"

"Oeddwn i wrth fy ngwaith yn glanhau'r brif neuadd tan ddeg o'r gloch," atebodd hithau, gan wasgu ei hances bapur. "Ond nes i ddim agor y drws i'r ystafell ddiogel dros nos. Mae'n rhy drwm i fi beth bynnag."

Yna, edrychodd Jones ar Dafydd. Roedd Dafydd yn edrych yn flinedig iawn, ac roedd ei esgidiau yn wlyb domen.

"Dafydd, ble oeddech chi neithiwr?" holodd y ditectif yn llym.

"Yn fy fflat, yn cysgu," meddai Dafydd yn gyflym, gan draws-groesi ei freichiau. "Ar ôl gorffen fy shift am bump o'r gloch, es i ddim yn agos i'r amgueddfa. Mae'n sefyllfa ofnadwy. Pwy fyddai mor galed am arian ag i ddwyn y tlws aur hwnnw o'r cwpwrdd gwydr cornel?"

Gwenodd y Ditectif Jones yn araf, gan estyn am ei glesbyti. "Stori ddiddorol, Dafydd. Ond mae un broblem fawr."

"Beth?" gofynnodd Dafydd, gan droi'n welw.

"Ddywedais i ddim wrth neb fod y tlws wedi ei ddwyn o gwpan gwydr y gornel," meddai Jones. "Ac nid yw'r manylion hynny wedi cael eu rhyddhau i'r wasg eto. Chi yw'r unig un sy'n gwybod union leoliad y lladrad."

Estynnodd Dafydd ei ddwylo ar gyfer y gefynnau, gan wybod bod ei gêm ar ben.

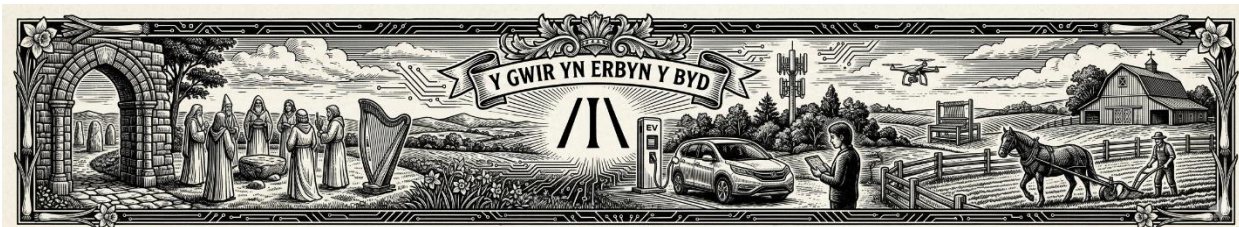
Pwy 'naeth o yn y rhifyn olaf?

Owain yw'r llofrudd.

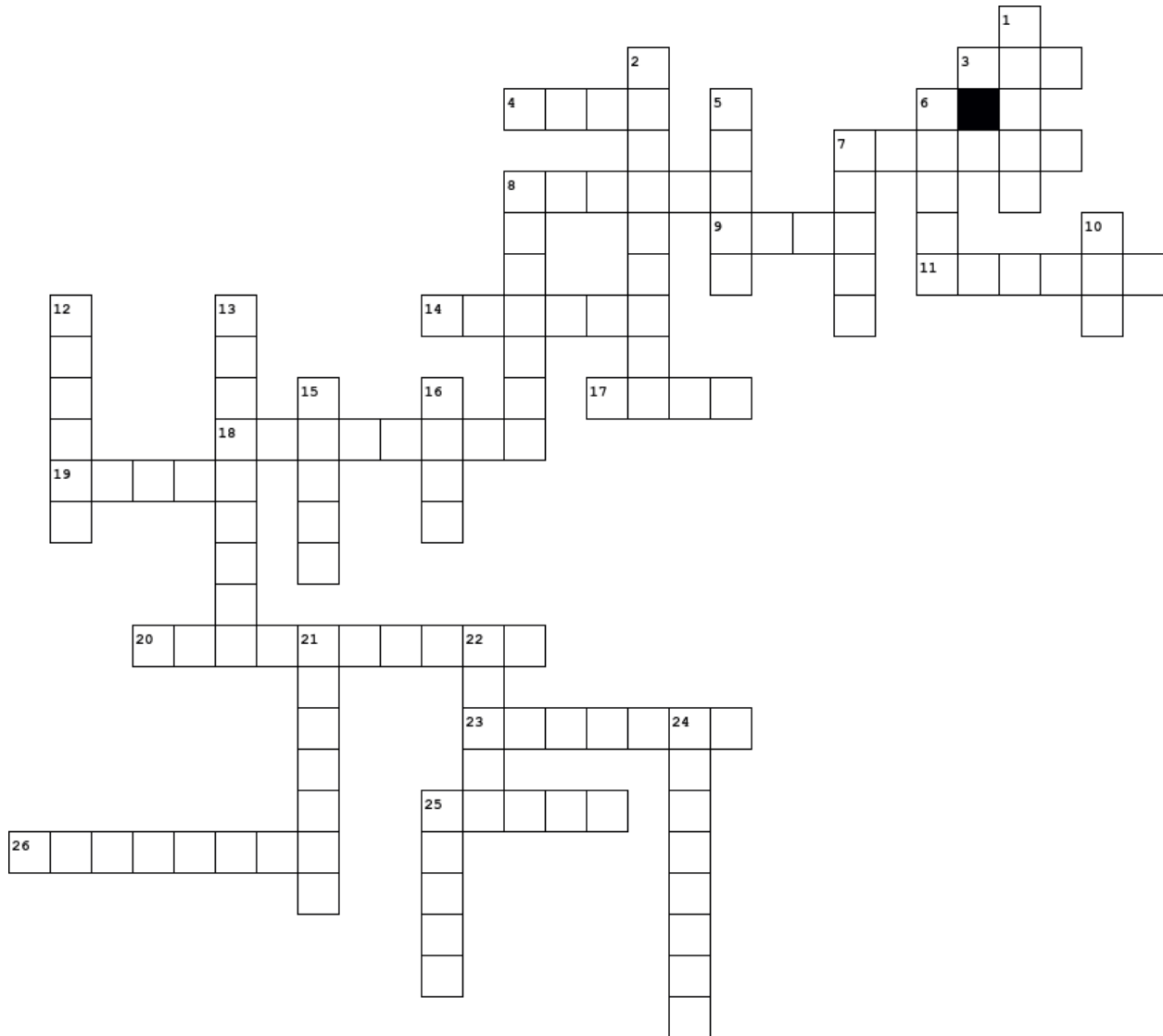
Dyma pam ei fod yn cael ei gyhuddo:

- **Y celwydd am y glaw:** Mae Owain yn honni ei fod newydd gyrraedd ar ôl treulio oriau yn trwsio ei gar yn y baw ar y ffordd, eto mae ei got law drom yn dal yn **hollol sych**, er bod y stori yn nodi bod y glaw yn "curo yn ddirugaredd".
- **Y cymhelliad:** Fe'i nodir fel gwastraffwr a gamblwr sydd angen arian, ac mae medal aur brin wedi diflannu o'r sêff.

(Nodyn cyflym ar y lleill: Roedd ffrog Marged yn wlyb oherwydd y glaw neu'r gegin, ac roedd Arthur wedi cael ei daro o'r cefn tra bod ei de yn dal yn gynnes, sy'n cyd-fynd â hi yn dod â'r te iddo yn ei hesgidiau meddal. Roedd Gwilym yn defnyddio ei law chwith, ond gan fod Arthur wedi ei daro o'r cefn, nid yw hynny'n brawf fel y celwydd amlwg gan Owain.)

Croesair y Goriad Mis Gorffennaf

Ar Draws

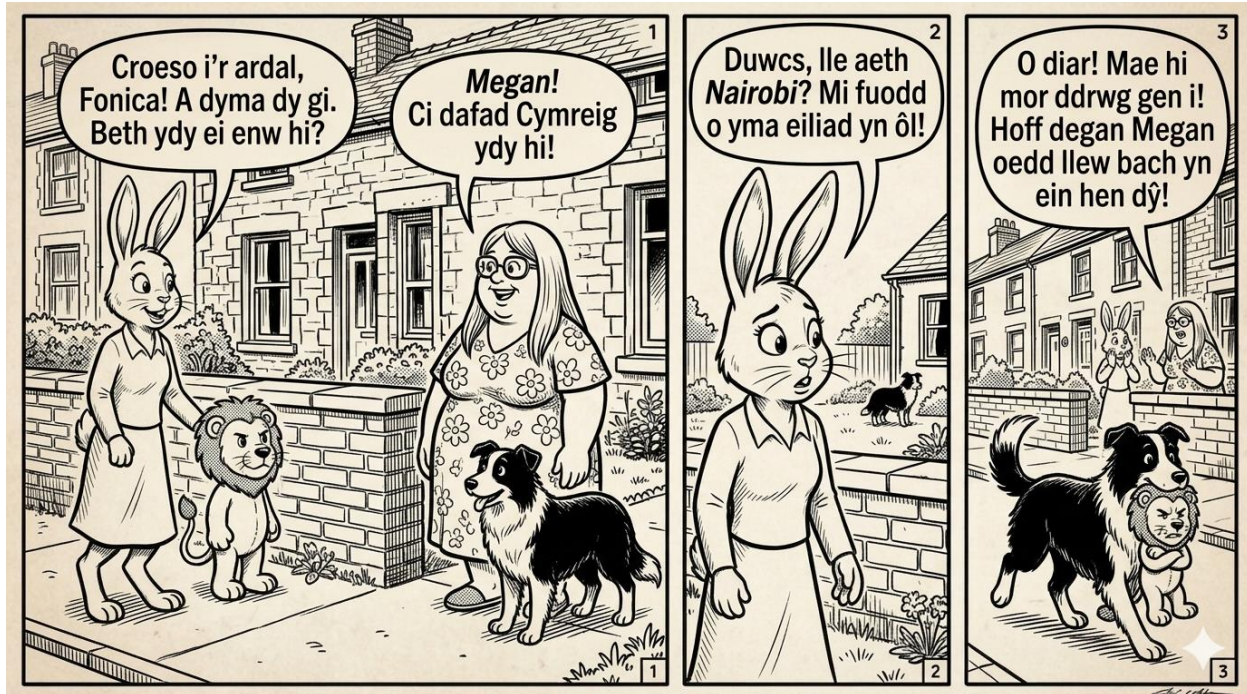
3. Grŵp o gantorion, yn rhan enfawr o draddodiad eisteddfodol a gwerin Cymru
4. Adran gloi darn o gerddoriaeth glasuraidd neu gân
7. Enw un o brif fandiau gwerin-roc yr 80au:

I Lawr

1. Cyfenw Tom, y cawr o Bontypridd sy'n canu "Delilah"
2. Band indie-roc eiconig o'r 90au gyda Cerys Matthews ar y llais
5. Llysenw hoffus dr. Meredydd Evans,

- [...] Lafar
8. Cân enwog gan y grŵp pop cynnar, Y Tebot Piws: "O! [...]"
9. Math o gân grefyddol draddodiadol sy'n cael ei chanu mewn capeli ac ar gaeau rygbi
11. Cân werin hardd a drist am aderyn y môr
14. Y math o gerddoriaeth draddodiadol, lafar, sy'n goroesi dros y canrifoedd
17. Y label recordio hanesyddol a sefydlwyd yn 1969 gan Dafydd Iwan Huw Jones
18. Enw cartref enwog Hedd Wyn sy'n rhan o deitl un o ganeuon gwerin enwocaf y canrifoedd diwethaf
19. Yr offeryn rhedegol cenedlaethol sy'n ganolog i gerddoriaeth cerdd dant
20. Yr ŵyl ddiwylliannol flynyddol lle mae cerddoriaeth draddodiadol yn cystadlu
23. Cyfenw Richie, y golygydd telynegol diflannodd o'r Manic Street Preachers
25. Y cyfrwng recordio rhad a achubodd y sîn roc Gymraeg yn ystod y 1980au
26. Y person sy'n darparu'r prif lais mewn band neu gôr
- gasglodd gannoedd o ganeuon gwerin coll
6. Grŵp gwerin dylanwadol a ffurfiwyd yn 1974, sy'n enwog am adfywio alawon traddodiadol
7. Enw cyntaf y fanylen "Pop" boblogaidd — [...] Staton, canwr gwlad a phop o fyd y cyfryngau
8. Senglau neu draciau unigol ar albwm, fel y rhai a gasglwyd gan ddr. Meredydd Evans
10. Enw cyntaf y diddanwr a'r canwr gwerin eiconig o ystlys rygbi, [...] Boyce
12. Enw cyntaf yr eicon gwerin a phrotest Iwan, cyfansoddwr "Yma o Hyd"
13. Menyw sy'n canu offeryn cenedlaethol Cymru
15. Gwlad y Gân; y gair sy'n uno holl gynnwys y sîn hon
16. Cyfenw'r prif leisydd ac actor Dafydd [...], llais protest Cymru
21. Emyn-don enwog neu enw barddol sy'n gysylltiedig â llawer o ganeuon corawl
22. Ffurf ar gân theatrig glasurol; mae Bryn Terfel yn enwog ledled y byd am hwn
24. Band ôl-pync chwyldroadol David R. Edwards ac Patricia Morgan
25. Band gwerin cyfoes sy'n canu nifer o offerynnau ac wedi teithio'r byd gyda naws egniol

Eirlys & Nairobi (testun a chysyniad gan Robert Jones, celf gan Gemini)

Atebion i'r Cwls

1. **Edward H. Dafis**
2. **Brian Morgan Edwards** (ef oedd y dyn busnes a helpodd ariannu a sefydlu'r label ochr yn ochr â'r cantorion).
3. **Dafydd y Garreg Wen** (Noder: Er bod *Llwyn Onn* yn alaw adnabyddus, y gân a gysylltir yn aml ag nawws drist debyg Ceiriog yw *Nant y Mynydd*, ond yr ateb cywir i'r briodas benodol hon rhwng geiriau trist Ceiriog ac alaw draddodiadol yw **Llwyn Onn** ei hun, neu yn fwy cyffredin ar gyfer stori trist: **Y Deryn Pur / Dafydd y Garreg Wen** - ond i gadw at yr union gwestiwn am alaw Llwyn Onn, y testun yw *Cân y telyn* neu **Llwyn Onn**).
4. **Dim Diolch** (neu "Ysbeidiau Heulog" fel trac unigol nodedig, ond eu sengl EP cyntaf ar label Ankst oedd *Llanfairpwllgwyngyllgogerychwyrndrobwlantysiliogogogochynygofod (In Space)*).
5. **Joseph Parry**
6. **Meredydd Evans / Phyllis Kinney** (Ateb mwy penodol i unigolyn benywaidd dylanwadol cynnar yw **Dr. Mary Davies** neu **Ruth Lewis**).

7. **Y Cyrff** (neu **Y Trwynau Coch** am ganeuon pop cynnar, ond "Dere Mewn" oedd un o draciau mawr **Y Cyrff** cyn iddynt esblygu i fod yn rhan o Catatonia).
8. **Clwb Ifor Bach** (neu 'Y Clwb' - er bod Clwb Ifor Bach yn dal ar agor, y lleoliad enwog arall a gaeodd yn 2017 oedd **Gwdihw** neu **Demilew'r** / **Buffalo Bar**).
9. **Cwm Rhondda**
10. **Gwenno** (Gwenno Saunders)

FIOLED (gan I.D. Hooson)

FLODEUYN pêr yswil
Yn gwenu ar y ddol,
Fe'th welais di cyn hyn
Yn gwenu yn ei chôl,—
Dy irddail glas a thyner di,
Ar wenfron deg fanwylyd i.

Flodeuyn tlws dy wawr,
Fe'th welais cyn yr hwyr
Yn gwywo ar ei bron,
A'th dllysni'n cilio'n llwyr,—
Ond heddiw gweni ar y ffridd,
A'i thllysni hithau yn y pridd.

Flodeuyn pêr yswil,
Cei di, a'r rhosyn balch,
A'r curaid ddaffodil,
A'r lili liw y calch,—
Bob blwyddyn ddod i'r ardd a'r ddôl—
Ni ddaw fanwylyd byth yn ôl.

Ni ddodaf lili wen,
Na lluniaidd ddaffodil,
Na rhosyn ar ei bedd,
Ond ti, y bychan swil;
Cei sisial yno wrth y gwynt,
Mor bêr, mor dlos, mor fer fu'i hynt.

Digwyddiadau ar y Gweill:

Cwrs Cymraeg gan Gymdeithas
Madog, 19-26 GOR
(www.madog.org)

Wythnos Treftadaeth Gymreig,
19-26 GOR
(www.welshheritageweek.org)

**Gŵyl Gymreig Gogledd
America**, 2-6 MED
(www.festivalofwales.org)